

THORVALDSENS LOMMEURE

Står man overfor et menneskes »personlige ejendele«, er det med en umiddelbar følelse af, at disse ting må kunne være en genvej tæt ind på livet af tingenes ejer. Man skuffes dog ofte heri. Snarere lykkes det i fantasien at give disse døde ting liv i kraft af den indvielse, de har fået ved at være anskaffet af eller til ejeren, ved at have tjent og fulgt ham, kort sagt ved et sådant skæbnefællesskab med ham, som nu engang ting kan have med et menneske. Tingene bliver til en slags relikvier.

Der vil altid være nogle ejendele, som har stået ejeren særlig nær og som derfor i vor fantasi synes at reflektere hans person, hans skæbne i højere grad end andre. Blandt dem er ure.

Siden fremkomsten af de første mekaniske tidsmålere har disse stedse været i ganske særlig yndest hos deres lykkelige, privilegerede ejere. Stoltheden over at eje et sådant lille underværk afspejler sig i talrige portrætter, hvor uret er medtaget på en fremtrædende plads. I løbet af det 18. og navnlig det 19. århundrede blev ure hvermandseje, men stadig i lige høj grad genstand for ejerens særlige stolthed og bevågenhed. Ure har deres egen dæmoni helt forskellig fra alle andre effekter, som er nært knyttede til en person. De er i pagt med universet og måler uophørligt timer og minutter, og på denne måling projiceres deres ejers skæbne ind.

Der ligger i Thorvaldsens Museum tre lommeure, som angives at have tilhørt billedhuggeren.

Det ene er et almindeligt spindelur, det andet et repetérur, mens det tredje er et for sin tid ret usædvanligt automatisk, d.v.s. selvoptrækkende ur.¹ På alle tre ure findes signaturer og initialer, som dog kun i ringe omfang lader sig identificere, og som derfor ikke er den hjælp til oplysning om urenes historie, som man burde kunne forvente. Det samme gælder de desværre kun få meddelelser om Thorvaldsens eget forhold til urene.

Automatiske, d.v.s. selvoptrækkende ure har en lang historie; deres opfindelse fortaber sig i dunkelhed.² I slutningen af det 18. århundrede verserede en tradition om, at et automatisk lommeur skulle være blevet konstrueret omkring 1600. Beviseligt er det derimod, at man i det 17. århundrede eksperimenterede med forskellige former for selvoptrækkende ure, men indtil slutningen af det 18. århundrede blev det ved eksperimenter.

I 1770erne lykkedes det imidlertid Neuchâtel-urmageren Abraham-Louis Perrelet at konstruere automatiske lommeure af fremragende håndværksmæssig kvalitet. Opfindelsen af disse »evighedsure« (perpetuelles), som de kaldtes, fuldkommengjordes af alle tiders største kunstner i sit fag, pariserurmageren Abraham-Louis Breguet (1747-1823). Flere fabrikanter optog i de første årtier af det 19. århundrede fremstilling af automatiske ure, men allerede lidt ind i århundredet ophørte produktionen, for først i den nyeste tid at blive genoptaget, dog nu som armbåndsure, men mekanisk stort set efter de i det 18. århundrede udviklede principper. Når produktionen af automatiske ure i første omgang ophørte, hænger dette sammen med den meget krævende – og derfor kostbare – fremstilling. Et automatisk ur er tilsyneladende ikke nær så kompliceret som for eksempel et repetérur, men erfaringen viste, at mens de sidstnævnte vandt stadig større udbredelse i det 19. århundrede, var der i længden for lille et publikum for de dyre, automatiske ure. At eje et sådant forblev »the privilege of princes, military leaders and the wealthy in an age when, life being gracious, it was an amusement to draw one's watch from its fob«.³ At Thorvaldsen, om nogen, havde dette privilegium, må forekomme naturligt.

Hans automatiske lommeur (fig. 1) er i glat guldkasse, på hvis bagkapsel der udvendig med gotisk skrift er indgraveret: A. Thorvaldsen. Indvendig er kapslen i midten stemplet: DFM, og nær randen med Neuchâtel's bymærke, et skjold med tre sparrer; endvidere med lødighedsangivelsen: 18 K, et nummer: 589C, samt med endnu et svagt og ulæseligt stempel. Midterstemplet er utvivlsomt kasse-magerens initialer eller signatur, men endnu er det vældige materiale af sådanne initialer ikke samlet og dechifreret, og en identifikation lader sig ikke foretage.

Skiven, der fastholdes til værket med tre piller, er hvidemailleret med sorte arabertal og prikker som minutangivelse samt angivelse af minut-tallet for hvert kvarter. På bagsidens emaille er før brændingen indridset nogle tegn, der kan være skivemagerens signatur. Uden indbyrdes sammenhæng ses et H, et I og et femtal. Viserne, af rødt metal, er prydet med slyngninger, der danner en række udefter stadig mindre cirkulære gennembrydninger. Timeviseren er desuden nær spidsen prydet med en 12-oddet stjerne. Skive og visere udgør tilsammen et funktionelt og elegant hele, der ikke misprydes af noget optrækningshul. Heller ikke på bagsiden af uret finder man noget hul til optrækningen, da uret jo er selvoptrækkende.

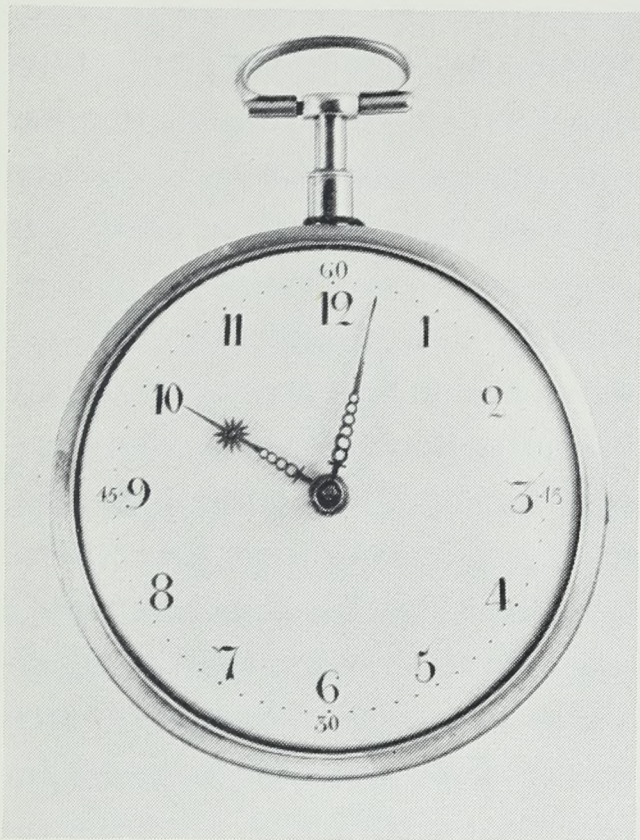


Fig. 1

Fig. 1. Det automatiske ur.

Fig. 2. Det automatiske ur. Værkets bagside. A Stålpallet, for uroens tapleje, B Prellefjeder for vægtarmen, C Stillestub for regulering af uret (rokkerværket), D Vægten, drivorganet i den automatiske optrækningsmekanisme, E Spærrefjeder, der hæver sig op fra værkpladen, når drivfjederen er helt optrukket og forhindrer vægtarmen i at bevæge sig.

Fig. 3. Det automatiske ur. Værkets forside med uroen. A Tandhjul (kan drejes gennem den på fig. 2 viste stillestub C), som griber ind i uroens reguleringsmekanisme (rokkerværk), B Stålpallet for vægtarmens forreste tap, C Udvekslingshjul, hvorigennem vægtarmens nedadgående bevægelse overføres til drivfjederen, der er fæstnet til tandhjulet D's aksel. Tandhjulet i centrum og hjulet skråt nedenfor dette er viser-værket.

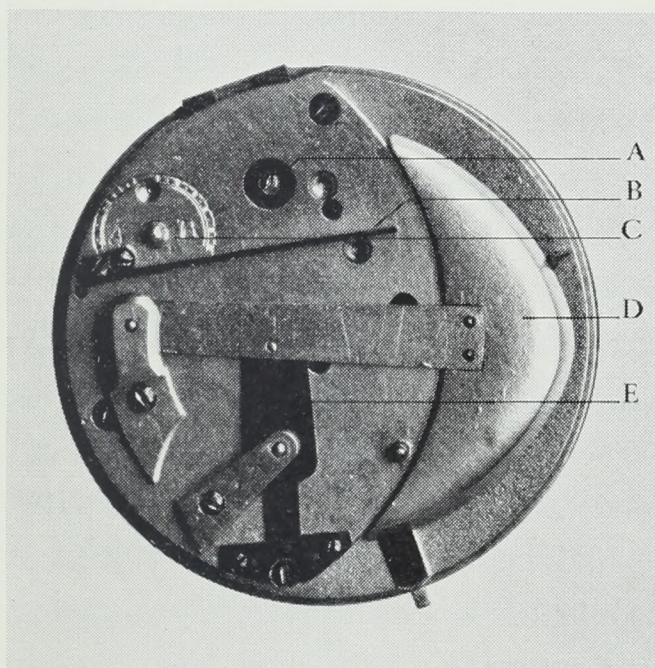


Fig. 2

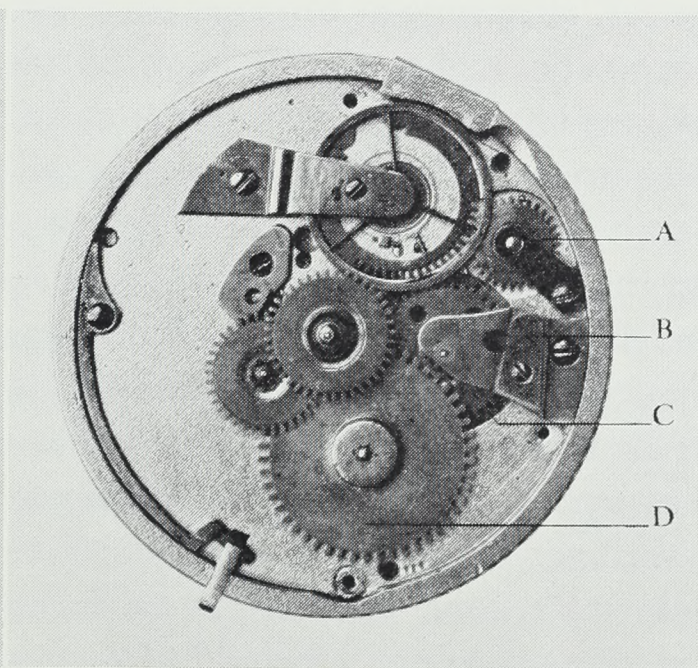


Fig. 3

Fig. 1. The automatic watch.

Fig. 2. The automatic watch. The back plate. A steel pallet covering the pivot of the balance. B banking spring for the lever. C regulating square. D the weight, the driving force to wind to mainspring. E stop spring, which rises from the back plate when the mainspring is fully wound, preventing the lever from moving.

Fig. 3. The automatic watch. The fore plate with the balance. A wheel for regulating tacts on the regulating square, fig. 2C. B Steel pallet covering the arbor of the weight lever. C gearwheel transmitting the downward movement of the weight to the mainspring which is fixed to the arbor of wheel D. The wheel in the center of the movement and the wheel below it to the left are the dial work.

Værket har ikke nogen egentlig signatur, men på værkpladen under skiven ses et stempel: F^B , som ikke kan identificeres. Der er dog næppe tvivl om, at denne signatur skyldes mesteren eller den virksomhed, der har leveret råværket til den anonyme urmager, som gennemarbejdede det og supplerede det med forskellige dele, bl.a. med skive, visere og kasse, der ligeledes kom fra underleverandører.

Værket har cylindergang. Den automatiske optræksmekanisme (fig. 2 og 3) er af den såkaldte pedometertype, d.v.s. at den fungerer efter samme mekaniske princip, som findes anvendt i skridttællere. Her udnyttes trægheden, resp. inertien af en vægt, som er ophængt i den ene ende af en arm, der – når uret holdes med 12 opad – står nogenlunde vandret ud i luften. Armens anden ende er ved tapper fæstnet i to lejer, således at den kan dreje sig, hvis vægten bevæger sig op eller ned. En spiralfjeder, fæstnet til armen inde ved omdrejningspunktet, er spændt netop så meget, at den trykker armen opad med nogenlunde samme kraft, som vægten trykker nedad. Det vil da forstås, at hvis uret bevæges op eller ned, vil vægten i kraft af sin masse i første omgang være utilbøjelig til at følge urets bevægelser, altså søge at blive på sin plads, mens armens anden ende bevæger sig op eller ned med uret, hvorved spiralfjederen spændes eller slækkes og således i næste omgang forsøger at bringe vægten i bevægelse op eller ned. Når uret standses i sin bevægelse, vil vægten takket være sin inertie fortsætte sin vandring endnu et stykke nedad, indtil spiralfjederen bliver så stram, at den standser armens vandring eller – ved en kraftig bevægelse – indtil armen støder på en stålstift, opad, indtil armen slår mod en prellefjeder, der, hvis slaget er tilstrækkeligt hårdt, ved sin fjederkraft sender armen med vægten nedad igen. Det vil forstås, at når uret er velanbragt i en vestelomme, vel at mærke med 12 opad, således som man naturligt anbringer det, og dets bærer derefter giver sig til at gå – for slet ikke at tale om at løbe – vil vægten på sin vægtarm for hvert skridt gøre en bevægelse op og ned i forhold til uret, så langt som den meget begrænsede plads nu tillader. Idéen i de selvoptrækkende ure er, som nævnt, at udnytte vægtens bevægelse i urværket, så den kan spænde urets drivfjeder; altså må der udformes en mekanisme, som kan overføre vægtens op- og nedadgående bevægelse til en rykvis, men ensrettet, drejende bevægelse.

Mekanismen må endvidere indeholde en udveksling så stor, at vægten, der kun vejer ca. 30 g, med sin normalt stærkt begrænsede svingkraft kan overvinde drivfjederens i forhold hertil ikke ubetydelige spænding.

Selv på et almindeligt lomme- eller armbånds-ur, der trækkes op ved at man drejer en knap (Renontoir), er der indskudt en udveksling for at lette spændingen af fjederen. Hvis man tager det automatiske ur og med hånden slynger det voldsomt op og ned, kan vægten nok udøve en ganske betydelig kraft, og man behøvede ikke nogen større udveksling mellem vægtarmen og drivfjederen, men uret ville hurtigt lide overlast herved. Idéen med arrangementet er jo, at det skal trække sig selv op, uden at man skænker det nogen tanke, blot går med det i sin lomme. Det viser sig da, at vægtens stilfærdige hoppen op og ned under almindelig gang, uden særlige sportslige præstationer, er tilstrækkelig energitilførsel. Thorvaldsens ur kræver ca. 1800 skridt for at trække sig helt op, så det kan gå i 30 timer; dette svarer til en spadseretur på et kvarter – og det er vel mindre end hans daglige vandring fra Via Sistina til Piazza Barbarini og tilbage. Havde der ikke været indført en særlig spærremekanisme, måtte man tilmed frygte, at drivfjederen blev trukket over. Udvekslingen mellem denne og vægtarmen er nemlig så stor, at dette virkelig sker, om ikke vægtens bevægelser standsedes i tide. Herom senere.

Det er overføringsmekanismen fra vægtarmen til fjederhuset, hvorpå ethvert selvoptrækkende urs succes beror. På denne mekanisme er der ofret mange og geniale tanker, og talrige er de løsninger, der med større eller mindre held har fundet praktisk anvendelse. Udfordringen tages stadig op af mange moderne urfabrikker.

På Thorvaldsens ur er vægtstangen i fast forbindelse med et tandhjul, eller rettere sagt et spærhjul, der sidder inde mellem de to værkplader. Dette, der altså deltager i vægtarmens begrænsede frem- og tilbagegående bevægelse, sidder løst, forsænket koncentrisk ned i et andet hjul, som på indersiden af hjulkransen har en spærhage, der griber ind i førstnævnte spærhjuls tænder på en sådan måde, at når vægtarmen går nedad tager den via det indvendige mindre spærhjul og via spærhagen det udvendige større hjul med, men når vægtarmen går opad, lader spærhagen det udvendige hjul gå fri; det står da stille. At det ikke følger med skyldes en anden spærhage, der sidder fast på værkpladerne og som griber ind i tænderne udvendigt på det større hjul, som ved et drev og et udvekslingshjul igen står i forbindelse med drivfjederen, der altså bliver spændt en ganske lille smule hver gang vægten bevæger sig nedad; 350 gange skal vægten falde nedad før fjederen er blevet spændt een omgang. Takket være udvekslingen har vægtarmen så megen magt over fjederen, at denne, fuldt

optrukket, snart ville sprænges, hvis man gik yderligere med uret. På fjederhuset er der imidlertid et almindeligt lille stoppeværk, som det kendes fra mange ældre cylinderure med nøgleoptræk. Stoppeværkets hjul, som kun har fire tænder og som kun tillader fjederen at blive spændt fem omgange, bærer på oversiden en stift med en skråkant. Når fjederen er ved at være trukket helt op, drejes denne skråkant ind mod centrum af fjederhuset, hvorved den blåhærdede stålfjeder, der ovenpå værkpladen ligger fladt hen over denne, presses opad, så dens kant rammer vægtarmen, der så bliver låst inde mellem denne fjeders kant og den overliggende prellefjeder og dermed sat ud af funktion. Har uret igen gået nogen tid, drejes stoppeværket af sig selv tilbage; herved lægger låsefjederen sig atter fladt ned på værkpladen, og vægten kan igen begynde at virke. En lille, hærdet stålstift er anbragt på vægtarmen til at fange låsefjederen, så denne ikke beskadiger selve armens blødere messing.

Selve vægten har sin ejendommelige form, nærmest som en månesegl, for med den størst mulige masse at kunne udnytte de snævre muligheder for bevægelse.

Urværket er, bortset fra en enkelt bordure langs randen af forpladen, uden forsiringer. Pillerne er runde, svagt koniske og med en rille nær foden og toppen. På grund af optræksmekanismen er værkdispositionen noget anderledes end ellers. Som nævnt reguleres uret af en cylindergang. Snække med kædetræk til fjederhuset, anvendt i spindelure for at udligne drivfjederens uensartede drivkraft, er med cylindergangen, en såkaldt hvilende gang, ikke nødvendig; dette sparer plads i det i forvejen stærkt udnyttede værk og er medvirkende til, at uret trods den automatiske optrækningsindretning ikke er blevet tykkere end et almindeligt spindelgangsur. Mod sædvane ligger uroen, af messing med tre egere, lige under urskiven. Reguleringen sker som sædvanlig bag på værket gennem en tandhjulsforbindelse fra en firkantet stub omgivet af en på værkpladen indgraveret halv gradbue med A(vance) og R(etard) men uden viser (måske tabt?) Uroens lejer har endeplader af stål ligesom den ene af vægtarmens taplejer.

Uret bærer præg af at have været brugt meget. Ikke alene er vægtarmens taplejer nu så slidte, at vægtens bevægelser er blevet slingrende og ustabile – dette har til alle tider været de automatiske ures ømmeste punkt – men selve hjulværket, navnlig drevene, er temmelig medtagne af slid. Taplejerne synes endog på et tidspunkt at være udbedrede. På under-

siden af bageste værkplade er der i udsparringen til fjederhuset ridset: København 1844. Da har uret været skilt ad, og måske stammer hovedreparationen af taplejerne fra dette år – men om det har været før eller efter Thorvaldsens død kan desværre ikke siges.

Uret, både som råværk og i sin endelige udformning, er sikkert schweizisk; Neuchâtelstemplet tyder herpå. Der er en forbavsende lighed i de mekaniske principper og i hele værkets disposition med et af de første af Breguet udformede automatiske ure fra tiden efter 1775, og med et af det londonske urmagerdynasti Cabrier signeret ur fra tiden o. 1800. Der er dog ikke tale om identitet og således vel heller ikke om samme råværkleverandør.⁴

Nøjere er det heller ikke muligt at datere Thorvaldsens ur, og desværre synes man uden underretning om, hvorledes han er kommet i besiddelse af det. At han har købt det eller fået det som gave – det sidste synes ikke urimeligt – under sit Italiensophold, tør man vel gå ud fra i betragtning af, at hans italieniserede fornavns initial A er anvendt på bagkapslen.

Thorvaldsens tjener, Wilckens, der efter billedhuggerens død samlede på dennes personlige ejendele, fik blandt andre ting også dette ur. I sin erindringsbog om Thorvaldsen skriver han: »Det Gulduhr, som Thorvaldsen bar hos sig i sin sidste Stund, blev skjænket mig af Bestyrelsen tillige med mange andre af min Herres Efterladenskaber.«⁵

At tænde lys om natten kunne tidligere være en besværlig handling, og det måtte betyde en stor, praktisk lettelse, om man uden øjets hjælp kunne få klokkeslettet angivet. Ure med slagværk blev et middel hertil, men man havde indtil slutningen af 17. århundrede ikke værker, som når-somhelst kunne »spørges« om klokkeslettet. Hvis man tænkte sig at udløse slagmekanismen uden for de tider, hvor uret automatisk for hver fulde time slår timetallet, ville det straks »komme ud af slag« og forvirringen hurtigt blive fuldkommen. Et slagværk, der foruden den automatiske timeangivelse også når-somhelst ved et ryk i en snor eller et tryk på en knap kunne angive ikke alene hvilken time det var, men også hvilket kvartér inden for timen, blev opfundet i England, almindeligvis antaget af Edward Barlow 1675, omend nogen uklarhed hersker herom. Allerede 1689 anvendtes denne sindrige mekanisme i lommeure, og den fuldkommengjordes i løbet af det 18. århundrede, så man endog kunne få tiden angivet på minutter.⁶

Thorvaldsens repetérur⁷ (fig. 4) er i guldkasse med riflet kant og guil-locheret bagkapsel med et glat, ovalt felt forneden, formodentlig beregnet

til ejerens initialer, som dog aldrig blev påført. I siden af kassen mellem kl. et og to sidder en skyder, hvormed pendenten låses, når man ikke ønsker at bruge repetérværket. Bagkapslen er indvendig stemplet dels: AH 6179 KIB, dels 4541. Den første angivelse er sandsynligvis kasse-magerens initialer og fabrikationstal. Det sidste nummer findes gentaget på randen af den forreste værkplade. Længere inde på samme plade er der med meget små typer stemplet: IAPY. Endvidere findes på bagsiden af cuvetten (den indvendige, bageste kapsel) indgraveret: Dubois & Frères N 24541, samt på cuvettens hængsel: 41. Endelig står på den hvidemaillerede skive med ganske lille skrift mellem 6-tallet og minutstregen: DUBOIS FRERES.

Takket være disse forskellige stempler og signaturer kan man i dette tilfælde kigge urfremstillingen under den begyndende industrialisme lidt i kortene.

Dubois & Frères er den egentlige signatur, der står for det firma, som har samlet og færdiggjort uret. Desværre er det ikke muligt at identificere signaturen ved hjælp af de tilgængelige samlinger af urmagernavne. Der findes over en snes urmagere af navnet Dubois, men ingen Dubois & Frères.

Om firmaet selv har fremstillet skiven eller blot hos en skivemager bestilt den med deres egen signatur får stå hen. Kassen er leveret af en kasse-mager, hvis signatur og fabrikationsnummer allerede er anført. Hvilken forretningsgang relationen mellem numrene 4541 på kapslen og på værket samt 24541 på cuvetten og 41 på dennes hængsel dækker over, får også stå hen. Stemplet IAPY på værkpladen har derimod særlig interesse. Frédéric Japy, 1749-1813, var 1776 den første, som specialiserede sig i fremstilling af råværker udført med maskinværktøj, som han selv fremstillede. Denne produktion udviklede sig så meget, at han 1810 startede en ny fabrik for fremstilling af råværker.⁸

Umiddelbart skulle man da tro, at uret var fremstillet før Japys død 1813. Dog er dette ikke sikkert, da det vides, at råværker undertiden lå på lager i mange år.

Skiven er hvidemailleret med sorte arabertal og minutangivelse med streger. Optræk finder sted foran gennem et hul i skiven. Værket har spindelgang, og som på alle tidens spindelgangsure overføres kraften fra drivfjederen til værket via en stålkæde og en snække, der formidler en konstant kraft trods den stadigt formindskede spænding i fjederen, efterhånden som denne løber ud. Den bro, også kaldet klobenen, som beskytter uroen og bærer dens bageste leje, er rigt udsmykket med gennem-

brudte, graverede ranker (fig. 5). Selve lejet lukkes af en bjergkrystal, som enden af uroens tap hviler på. Rokkerværket (mekanismen til regulering af urets gang) har viser på sølvskive med angivelse af AVANCE og RETARD.

Uret har endvidere kvartérrepetition, d.v.s. at man ved et tryk på pendenten kan få det til at slå det sidste hele klokkeslæt, samt det antal kvarter, der siden er forløbet. Slagene sker på to såkaldte Breguetske tonefjedre, tynde runde stålstænger, der anbragt rundt om selve urværket optager et minimum af plads og afgiver en forbavsende kraftig tone. Disse fjedre blev opfundet 1789 af Abraham-Louis Breguet til erstatning for de tidligere anvendte tunge og pladskrævende klokker. Timeslagene slås på een fjeder, kvarterslagene som dobbeltslag på begge fjedre. Den komplicerede og sindrige styringsmekanisme for repetérværket ligger på forreste værkplade lige under skiven (fig. 6). En snegleformet skive fæstnet under det 12-oddede stjernehul bestemmer, hvor langt man med pendenten kan trykke den såkaldte slæde ned, og dermed hvor meget slagværkets drivfjeder via den lille stålkæde, der går over en trisse, trækkes op. Står sneglen således, at pendenten kan trykkes helt i bund (klokken 12), trækkes fjederen helt op, og det lille slagværk slår da under tilbageløbet 12 slag. Står sneglen derefter således, at pendenten kun kan trykkes ganske lidt ind (klokken et), trækkes slagværket kun så meget op, at det ved tilbageløbet slår ét slag – og så fremdeles.

Stjernehjulet med sneglen drejes een tand frem, hver gang minutviseren har gået een omgang, altså hver time. Langt mere kompliceret er kvarterslagsmekanismen. Dens hovedbestanddel er den ejendommeligt udformede, gennembrudte »kvartérdel«, der kan dreje sig om en tap, som ses lige ved det sted, hvor kæden er skjult. »Kvartérdelen« har to tandsæt hver med tre tænder, som kan gribe ind i hver sin finger eller hage, der får hamrene til at slå på tonefjedrene; de er indstillet således, at hammerlagene følger lige efter hinanden som dobbeltslag. De tre tænder giver kun mulighed for at slå et, to eller tre dobbeltslag – eller slet ikke at slå (i det første kvartér efter hel). Hvormange slag kvartérdelen skal slå, bestemmes af den snegleformede skive med fire trin på minutviserakslen, kaldet kvartérsneglen. En fjeder smækker kvartérdelen med sin føler ind mod sneglen i det øjeblik, pendelen er trykket helt i bund – netop *helt* i bund, så slædens føler skubber til timesneglen. Denne er nemlig anbragt på en arm, der kan bevæge sig en lille smule, nok til lige at udløse kvar-

Fig. 4. Repetéruret.

Fig. 5. Repetéruret. Værkets bagside. A Tonefjeder, B Stilleskive for rokkerværket, C Spærværk til regulering af drivfjederens spænding, D Stillestub til regulering af slagmekanismens løbeværk (hermed bestemmes slagenes hastighed), E Urokloben med bjergkrystal for taplejet i centrum.

Fig. 6. Repetéruret. Værkets forside med slagværkets styringsmekanisme. A Slæden, som fra oven trykkes ned gennem pendenten (ikke vist), B »La surprise«, C Føler, som stopper slædens bevægelse ved at ramme timesneglen (skjult under stjernehjulet D), E Fjederbelastet arm til fastholdelse af timesneglen, F »Kvartérdelen«, G Timeslaghammerens aksel med finger, der under kvarterslagene griber af kvartérdelens tænder, H Signatur, I Slagværkdrivfjedrens aksel, hvorm kæden er viklet, og som med en finger driver kvartérdelen tilbage i nulstilling. J Kvartérhammeraksel med finger.

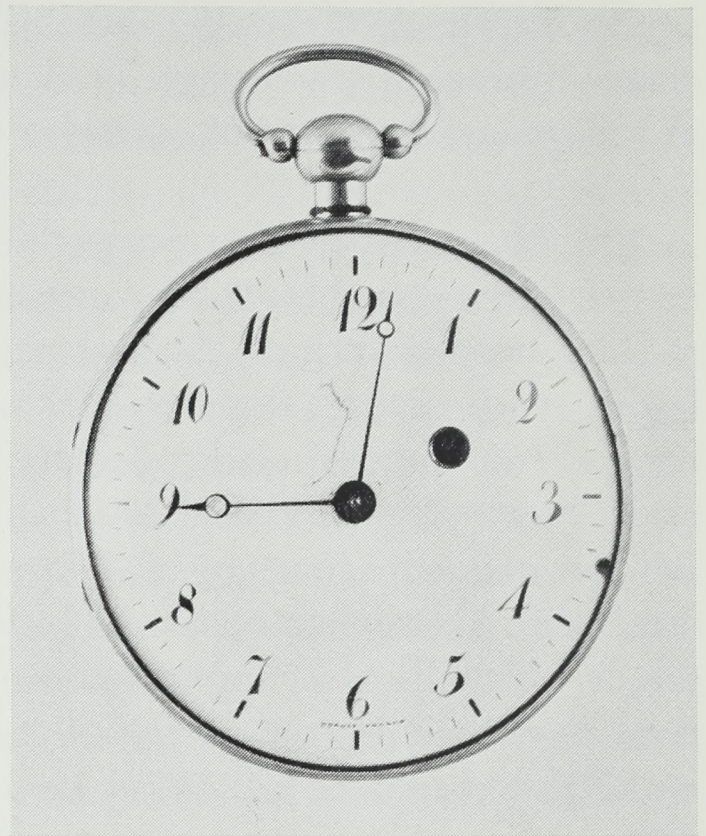


Fig. 4

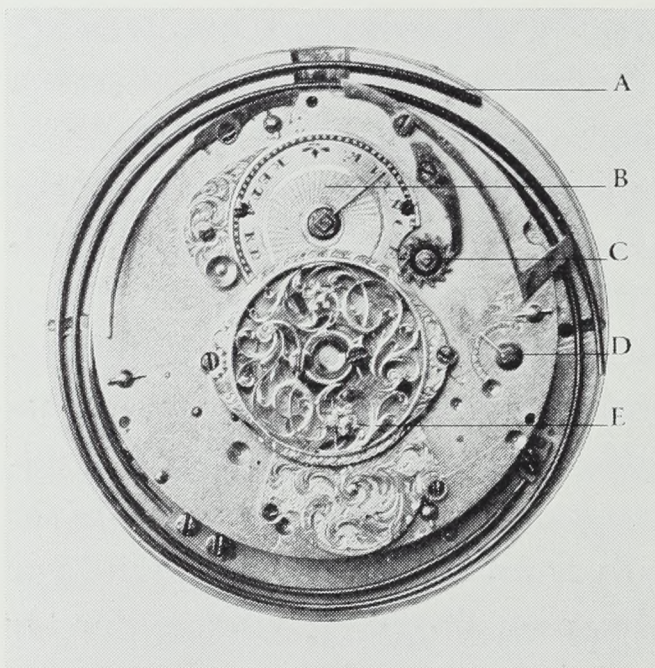


Fig. 5

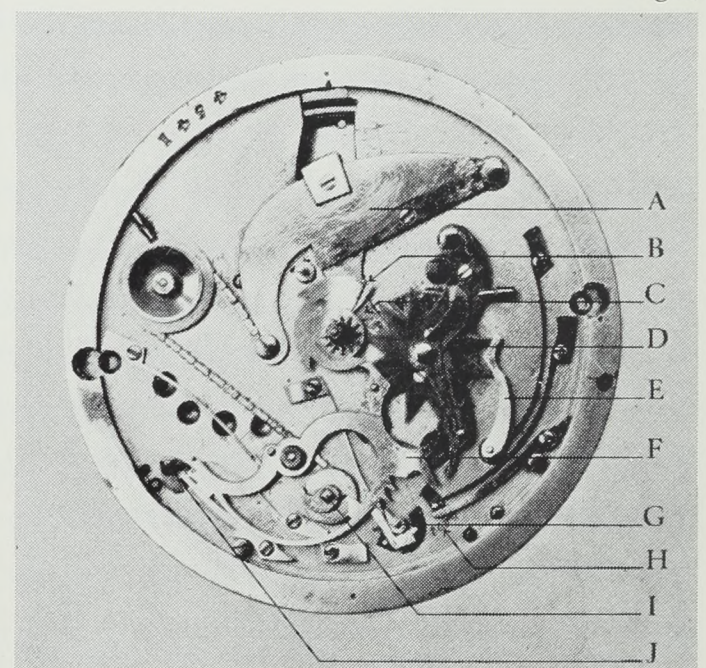


Fig. 6

Fig. 4. The repeating watch.

Fig. 5. The repeating watch. The back plate. A steel gong. B regulating square and dial. C ratchet wheel and pawl for regulating the tension of the mainspring. D regulating square for regulating the speed of the striking mechanism. E balance bridge with roch crystal covering the pivot of balance.

Fig. 6. The repeating watch. Fore plate with the repeating mechanism. A the rack which is pushed down by the pendent (not shown). B »la surprise". C tongue on the rack, stopping its movement against the snail (hidden beneath the star wheel D). E detent keeping the star wheel steady. F the quarter rack. G the arbor of the hour hammer with a loose pallet which meshes with the teeth of the quarter rack. H signature. I arbor of the striking mechanism's mainspring. The chain is wound round a pulley on the arbor. A tongue on the arbor returns the quarter rack to its starting point. J the arbor of the quarter hammer with pallet.

térdelen. Hvis ikke kvartérdelen udløses af den nævnte arm, holder den timehammeren fastlåset, og slagværket kan overhovedet ikke give nogen lyd. Kun når pendenten er trykket helt i bund, virker hele repetérværket. Hvis denne sikkerhedsmekanisme ikke fandtes, og man ved skødesløshed ikke fik trykket pendenten helt i bund, ville man selvsagt få slået et forkert – i alle tilfælde for ringe – antal slag. Denne sindringe låsemekanisme, kaldes meget betegnende »Tout-ou-rien.« Kvartérdelen venter med at træde i funktion, indtil selve slagværket har udført sine timeslag og er ved at fuldende sit tilbageløb. Den lille finger på drivfjederakslen griber da ind i en tap på kvartérdelen og fører denne tilbage, hvorved den via sine to tandsæt slår det af kvartérsneglen bestemte antal dobbeltslag; den når herved helt tilbage i udgangsstillingen og låses af »Tout-ou-rien«-armen.

Endnu en genial detaille i repetérværket bør udpeges; den sikrer, at kvartérdelen i tiden lige efter »klokken hel« ikke trykkes ned i kvartérsneglens dybe trin (hvad der fejlagtigt ville medføre tre kvarterslag). Når timesneglen »klokken hel« via stjernehjulet skifter til ny timeangivelse, forlænges kvartérsneglens høje trin (der jo ikke giver mulighed for kvartérslag) takket være en lille skive kaldet »la surprise«, som ellers sidder skjult under kvartérsneglen, men som nu springer frem. Kvartérdelen kan, da aldrig stille sig fejl i de kritiske minutter. I teorien ville dette heller ikke ske, hvis alle repetérværkets dele var helt nøjagtigt forarbejdede, men en så fuldkommen udførelse er i praksis umulig. »la surprise« findes allerede i det 17. århundredes repetérure.

Thorvaldsens repetérur tilhører en i slutningen af 18. og begyndelsen af 19. århundrede næsten enerådende, kontinental type, hvis suveræne, mekaniske løsning af opgaven kun har een svaghed, nemlig kæden, som viser tilbøjelighed til at slides og briste. I senere versioner af repetérure er kæden erstattet med en tandsektor på slæden, ligesom på de allerførste repetérværker; denne griber da direkte ind i et drev på slagværkets drivfjederaksel.

Repetérure, oprindelig et genialt, praktisk hjælpemiddel, senere snarere en henrivende, uimodståelig kaprice, produceres ikke mere. Fremstillingen ophørte mellem verdenskrigene. Det skulle dog ikke overraske, om disse ure engang fik en renaissance, ligesom det er sket for de automatiske ure.

Spindeluret (fig. 7) udmærker sig ved udvendig på den bageste sølvkapsel med skriveskrift at have indgraveret:

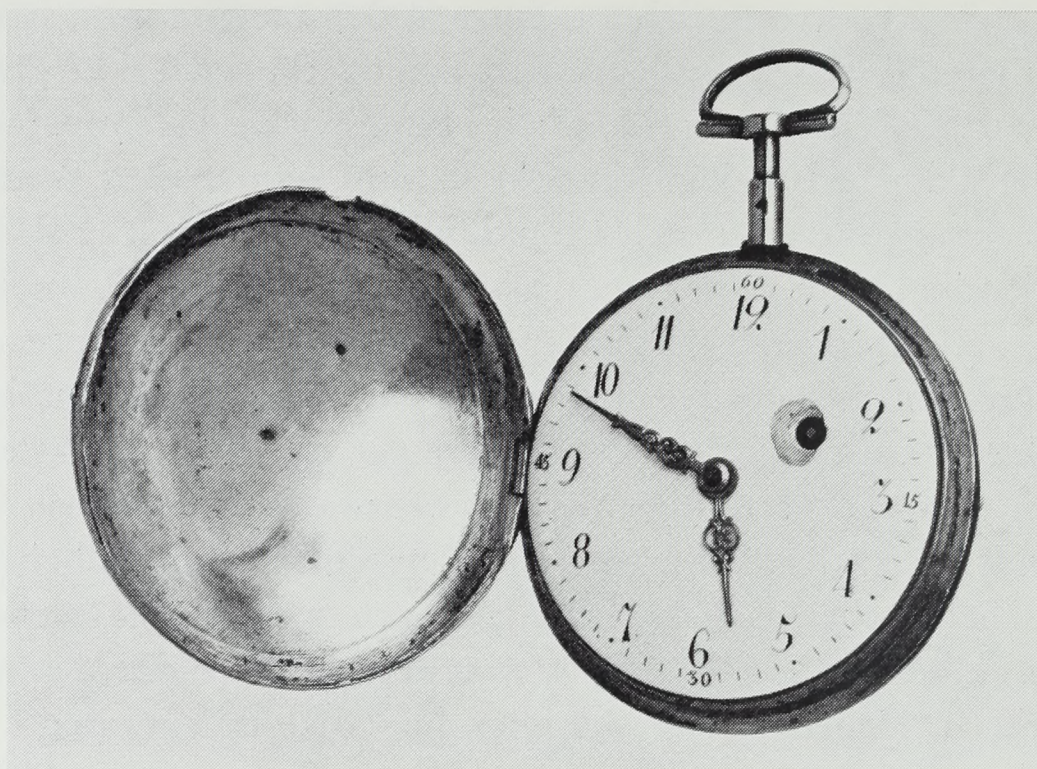


Fig. 7. Spindeluret.

B Thorvaldsen

Den 29 August 1796.

Det har kun forkapsel og bagkapsel, men intet glas for skiven. Indvendig er bagkapslen, hvortil selve værket er hængslet, stemplet: ^{LFD}₁₄₂₄₈, kapselfabrikantens signatur og produktionsnummer. Det er ikke muligt at identificere kapselmageren. Den let hvælvede kapsel – højest hvælvet er forkapslen over skiven – er glat og uden dekoration. I pendenten er stemplet et tretal.

Den hvide emailleskive har sorte arabertal. Hvert femte minut er fremhævet med en forgyldt prik, hvert kvarter har angivelse af minuttal, mens ellers minutterne er betegnet med sorte streger. Ud for kl. 2 er hul til optræk. De gennembrudte messingviseres karakter synes at have mindelser om stiltræk ved midten af det 19. århundrede og falder i det hele taget ved deres ret kraftige former lidt udenfor urets øvrige nøgterne udførelse; man kan ikke se bort fra, at de måske har erstattet et oprindeligt sæt visere af andet udseende; det er næsten utænkeligt, at viserne i et ur uden glasbeskyttelse skulle kunne overleve mange års brug.

Det velbevarede messingværk, stadig funktionsdygtigt, har spindelgang med messinguro. Den gennembrudte kloben prydes med graverede ranke-slyng; uro-taphullet er dækket med en stålpalet. Rokkeværket har sølv-skive graveret med »AVAN-« og »RETAR-«. Drivfjederens varierende

trækraft udlignes med kæde og snække. Potenserne (de to broer, der bærer selve ganghjulets tappe) er indstillelige, således at ganghjulets indgriben i uroens spindel – d.v.s. selve urets gang – kan finjusteres. Snækens bageste tap går i en særlig bro. Værkpladerne holdes sammen af kvadratiske, balusterformede piller.

Den bageste værkplade har med skriveskrift indgraveret signaturen: De Roche.

Uret er af god kvalitet uden at det dog på nogen måde kan fremhæves for konstruktionen, som er konventionel, eller for selve udførelsen.

Desværre er det umuligt ved hjælp af signaturen at sige noget nærmere om tilblivelsestid og -sted, eller om urmageren. Navnet De Roche findes ikke i de nu tilgængelige fortegnelser over urmagere. Det synes dog nærliggende efter typen at henhøre værket til Schweiz og til slutningen af 18. århundrede, hvad der stemmer smukt med påskriften udvendig på kapslens bagside. Thorvaldsens tjener, C.F. Wilckens, omtaler et sølvur, som Thorvaldsen bragte med til Rom og opbevarede »som en Helligdom«.⁹ Wilckens nævner endvidere, at han købte dette ur på auktionen efter Thorvaldsens død.¹⁰ 1879 blev det af Wilckens' arvinger solgt til Thorvaldsens Museum.

Datoen på uret, d. 29. Aug. 1796, var Thorvaldsens sidste dag i Danmark, inden han den 30. sejlede bort til det lange Italiensophold, der skulle gøre ham verdensberømt. Har han fået uret af en af sine velyndere, eller har han selv købt det for, udstyret som en mand af verden, at drage ud i denne? Uret er i alle tilfælde et rørende minde om en betydningsfuld dag i den store mands liv – et minde, han åbenbart selv har værnet om.

Uret er det simpleste af de tre her omtalte, men nok det, som har været ham selv kærest – og derfor også det, der vel i dag udøver den største tiltrækning på os.

Endnu et lommeur havde Thorvaldsen, allerede en relikvie for ham, da han fik det; det var nemlig hans faders ur, som han efter dennes død 1806 fik sendt ned til Rom, tillige med en tegnebog med et stort tykt læderbind om samt et par jernbriller, som også havde tilhørt faderen.

C.F. Wilckens nævner, at han også købte dette ur på auktionen efter Thorvaldsens død, men museet sikrede sig det desværre ikke på auktionen 1880 efter A.T. Wilckens' død.¹¹ Hvis det er at finde og erhverve, burde også det indlemmes i museets samlinger.

HANS STIESDAL

Henvisninger

Thorvaldsens Museum, i særdeleshed stud.mag. Marianne Saabye, takkes for venlige henvisninger til notater i museet om urene. Fotografierne skyldes Lennart Larsen, Nationalmuseet.

Urenes værker er 1970 rensede på Nationalmuseets horologiske Laboratorium.

1. Urenes inventarnumre er henholdsvis Th.M. N192, N43, N162.
2. Alfred Chapuis & Eugene Jaquet: *The History of the Self-Winding Watch*. London 1956. Det grundlæggende værk om emnet.
3. Chapuis & Jaquet op.cit. p.10.
4. Chapuis & Jaquet op.cit. p.75f, 180f.
5. Uret er solgt til Thorvaldsens Museum 1891 af Alvild Dahl, Christensen & Mathiæs Eftf., Vimmelskaftet 45 i København. Sælgeren har oplyst, at »den nuværende Ejers Fader« (ikke kendt) har købt uret af Thorvaldsens tjener Carl Frederik Wilckens. I den trykte »Fortegnelse over endeel af Thorvaldsens Værker ...« Kbh. 1849 (auktionskatalog) nævnes under nr. 541 »Et Gulduhr med et Slags Perpetuum mobile i Værket. (2 Lod Guld.)« Af den håndskrevne auktionsprotokol, hvori det trykte katalog er indsat, fremgår, at Thorvaldsens Museums inspektør, L.Müller, købte uret til C.F.Wilckens. Wilckens omtaler selv uret i sin bog: *Træk af Thorvaldsens Konstner- og Omgangsliv*, Kbh. 1874, p.122.
6. Den nyeste oversigt over repetérurenes udviklingshistorie er Francis Wadsworth: *A History of Repeating Watches, Antiquarian Horology and the proceedings of the Antiquarian Horological Society*. Bd.4, London 1965. p.364ff. Se endvidere H. Allan Lloyd: *Some outstanding Clocks*. London 1958, p.99f.
7. Uret er optaget i »Müllers blå protokol«, d.v.s. »Thorvaldsens Museum. Magazin. Personalia. Meubler. 1851«, p.31 som »Et Guldrepeteeruhr med Platinkjæde«, og er her mærket som en af de »Gienstande, som Thorvaldsen vides jævnligt at have havt i Brug«.
8. G.H.Baillie: *Watchmakers and Clockmakers of the World*. 2.udg. London 1947, p.170.
9. Wilckens op.cit. p.53f.
10. »Fortegnelse over endeel af Thorvaldsens Værker ...«, nr. 542 og 543, hvoraf det ene må være det her omtalte ur, medens det andet måske er Thorvaldsens faders ur, som senere bliver omtalt.
11. I det trykte katalog over auktionen efter C.F. Wilckens' søn, Albert Thorvaldsen Wilckens' død (Fortegnelse over endel Kunstsager tilhørende afdøde Custode A.T.Wilckens ... Kbh. 1880) opføres som nr. 4 »Thorvaldsens Faders Uhr, sendt ham da denne døde«. Det købtes på auktionen af »Grosserer Chr. Kjær«. Museet har kendskab til flere lommeure, der er blevet udgivet som Thorvaldsens; om to af disse har det været oplyst, at de skulle stamme fra C.F.Wilckens. Et af disse omtales af Brygger Carl Jacobsen (Johan Steenstrup: *Carl Jacobsen Liv og Gerning*. Kbh. 1922, p. 261).